

Zoudt u uw eigen plan hebben verworpen?

Andreas Schätzke: *Zwischen Bauhaus und Stalinallee. Architektur im östlichen Deutschland*. Uitg. Vieweg, 171 blz. Prijs f 50,40

In dictaturen moeten architecten op hun tellen passen. Dictators hebben immers vaak een abnormale belangstelling voor architectuur. Het bekendste voorbeeld is natuurlijk Hitler, de gemankeerde schilder die zelf triomfbogen en andere gebouwen ontwierp voor Germania, zoals de hoofdstad van het Derde Rijk zou gaan heten. Maar ook Walter Ulbricht, de eerste leider van de DDR, had ongevoel veel interesse voor bouwkunst, zo is te lezen in het onlangs verschenen *Zwischen Bauhaus und Stalinallee*, het vijftiende deel van de dure serie *Bauwelt Fundamente*. In dit boek over 'de architectuurdiscussie in het oostelijke Duitsland' in de jaren 1945-'55 schrijft Andreas Schätzke dat Ulbricht zich tot in detail bemoeide met de Stalinallee, de boulevard in Berlijn die later werd omgedoopt tot Karl-Marxallee en die korte tijd het voorbeeld was voor de architectuur in de hele DDR.

Aan de hand van tientallen documenten uit inmiddels ontsloten Oostduitse archieven laat Schätzke zien hoe de opvattingen over architectuur in het Oostelijk deel van Duitsland steeds veranderden. Vlak na de oorlog was de Nazi-architectuur vanzelfsprekend taboe. De meeste architecten pleitten voor een terugkeer naar het Nieuwe Bouwen, dat door de nazi's tot 'bolsjewistisch' en 'ontaard' was verklaard. Als het kale, strenge classicisme van Albert Speer het slechte Duitsland vertegenwoordigde, dan stond het in 1933 gesloten Bauhaus voor het goede Duitsland. Er werden zelfs plannen gesmeed om het door Walter Gropius ontworpen Bauhaus in Dessau, een schoolvoorbeeld van het Nieuwe Bouwen, als architectuurinstituut te heropenen.

Maar zover kwam het niet, want met de toenemende macht van de Sovjet-Unie, de bakermat van het socialistisch realisme, in 'oostelijk Duitsland' raakte het Nieuwe Bouwen binnen een paar jaar opnieuw in diskrediet. Alleen werd het nu bestempeld als 'kapitalistisch' en als 'een middel van het roofimperialisme om de volkeren hun nationale waardigheid te ontnemen.' In 1952, drie jaar na de oprichting van de DDR, werd ook in Oost-Duitsland het socialistisch realisme de officiële leer.

Flexibel

De invoering van het socialistisch realisme had soms wrange gevolgen. Zo werden de plannen van de ex-Bauhausstudent Richard Paulick voor de Stalinallee verworpen door het Centraal Comité van de SED. Een dag na de afwijzing leverde hij al nieuwe plannen in en ontspan zich volgens het dagblad *Neues Deutschland* de volgende dialoog: „'Hoe brengt u de nieuwe, progressieve plannen waaraan u nu werkt in overeenstemming met de eierdozen die ons gisteren hebt voorgelegd?', vroegen de leden van het Centraal Comité. 'Als we gisteren uw eierdozen hadden goedgekeurd, zou u ze dan hebben gebouwd? Of zou u tegen uw eigen plannen hebben geprotesteerd?'

'Als de partij daartoe besloten had, had ik ze gebouwd', antwoordde Paulick.

'Begrijpt u dat uw houding inconsequent is?'

'Natuurlijk begrijp ik dat. Maar begrijpt u ook dat men zich geleidelijk ontwikkelt (-) en dat men niet alle eierdoppen in een keer van zich afwerpt.'

'Daar hebt u gelijk in.'

Erg origineel waren de DDR-architectuurtheoretici niet volgens Schätzke. Zoals de Stalinallee een slap aftreksel was van de Moskouse Gorkistraat, zo was het Duitse socialistisch realisme een echo van het Russische. Veel verder dan de afgesleten Stalinistische formule 'socialistisch in inhoud, nationaal in vorm', kwamen ook de DDR-

theoretici niet. De hedendaagse architectuur moest aansluiten op de nationale traditie, vonden ze, niet op de 'volksfeindliche Bauhausstil', maar op het classicisme van onder anderen de negentiende eeuwse architect Karl Friedrich Schinkel.

Lang heeft de socialistisch-realistische bouwkunst in haar puurste vorm niet bestaan in de DDR. Al drie jaar na de invoering van het socialistisch realisme werd de eis tot historiserende stijlen afgezwakt. In december 1954 nam de Russische partijleider Chroesjtsjov afstand van de al te rijk geornamenteerde bouwstijl onder zijn voorganger Stalin. Er moest 'beter, goedkoper en sneller' gebouwd worden, vond hij. Nog geen jaar later herhaalde Ulbricht Chroesjtsjovs woorden bijna letterlijk op een bijeenkomst van de SED. Industrialisatie en prefabricatie werden de nieuwe sleutelwoorden in de DDR-architectuur en het taboe op het Nieuwe Bouwen verdween. Schätzke heeft gekozen voor een academische benadering van de architectuurdiscussie in Oost-Duitsland. Zijn gedegen hoofdstuk van 77 bladzijden is voorzien van 309 voetnoten en de bibliografie bestaat uit 19 dichtbedrukte bladzijden. Het boek bevat helemaal geen plaatjes, zodat het voor de lezer moeilijk is om zich een beeld te vormen van de Oostduitse socialistisch-realistische architectuur. Daar staat tegenover dat het boekje 21 oorspronkelijke documenten bevat, waaronder de rede van Chroesjtsjov uit 1954.

Aan al te harde oordelen waagt Schätzke zich niet. Heel af en toe laat hij iets van zijn ongenoegen over de 'Kulissenarchitektur' blijken en helemaal aan het einde van zijn boekje schrijft hij dat in Oost-Duitsland veel kansen zijn gemist in de architectuur en stedenbouw. Maar, voegt hij er snel aan toe, dat geldt ook voor de 'Duitse staat ten westen van de grens'.

BERNARD HULSMAN

Karl Marxallee (voorheen Stalinallee) in Berlijn (foto Els Brinkman)

